

УДК 378.015.311:[005.336.2:316]

DOI: 10.36550/2415-7988-2020-1-188-149-155

ТЮЛЬПА Тетяна Миколаївна –

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології і соціальної роботи
Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8032-8676>
e-mail: tyulpatnt@gmail.com

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПОЛОЖЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Однією з проблем формування соціальної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей в закладах вищої освіти є відсутність науково обґрунтованої, практико-орієнтованої теорії, що дозволяє подолати розрив між вираженою соціально спрямованою специфікою професійної діяльності соціономістів і недостатнім рівнем соціальної компетентності випускників ЗВО; наявними дослідженнями сучасних концептуальних підходів до сутнісного розуміння соціальної компетентності, фахівців соціономічних спеціальностей і недостатньою розробленістю теорії й практики її формування; між реальною практикою формування соціальної компетентності студентів закладів вищої освіти і ступенем її науково-теоретичного обґрунтування. Для розв'язання зазначених проблем було використано ідею концептуалізації вивчення процесів формування соціальної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання концептуалізації наукового знання знаходять висвітлення в працях учених: В. Андрущенко, А. Арнольдова, В. Гмурмана, П. Горностай, Б. Гершунського, В. Карповича, М. Марчук, З. Равкіна, І. Савицького, А. Хількевича, В. Черняк та ін. Науковці під концептуалізацією розуміють процес пізнавальної діяльності людини, «що полягає в осмисленні інформації і призводить до утворення концептів, концептуальних структур і всієї концептуальної системи в свідомості людини» [6, с. 90]. Аналіз наукових ідей вітчизняних і зарубіжних учених (О. Варецька, І. Зимня, Н. Калініна, М. Докторович, О. Спірін, І. Черноусов та ін.), щодо феномену «соціальної компетентності» свідчить, що ця категорія системна за своїм характером, тобто являє собою цілісність функціонально-змістових

компонентів, що має інтегративну властивість. Системне розуміння вченими соціальної компетентності важливе як в аспекті її теоретичного усвідомлення, так і в практичному застосуванні в процесі її формування. Водночас аналіз публікацій засвідчує, що проблеми розробки теоретико-методологічних положень концепції формування соціальної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей не стали предметом комплексного дослідження.

Мета статті полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних положень концепції формування соціальної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей в процесі фахової підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження. За своєю будовою концепція є внутрішньо диференційованою, але цілісною системою знань, яка характеризується логічною взаємозалежністю елементів, узгодженістю її змісту з певною сукупністю тверджень і понять – вихідного базису концепції – за певними логіко-методологічними принципами і правилами. Так, визначаючи науково-теоретичні засади дослідження деонтологічної підготовки менеджерів освіти в університетах, урахуовуючи складний інтегративний характер її сутності, Л. Задорожною-Княгницькою розроблено концепцію, що поєднує методологічний, теоретичний і практичний рівні [5, с. 182]. Т. Браніцька презентує структуру концепції формування конфліктологічної культури майбутнього фахівця соціономічної сфери, яка містить провідну ідею, мету, тенденції, принципи, передумови, чинники, освітньо-професійний простір, створений з огляду на методологічні закономірності розвитку освіти [2, с. 209]. Концептуальні засади розвитку соціальної компетентності вчителя початкової школи в системі післядипломної педагогічної освіти розроблені О. Варецькою полягають у створенні системи комплексного

продовженого розвитку соціальної компетентності вчителя початкової школи у післядипломній педагогічній освіті, її змістовому наповненні соціальною компонентою, постійному науково-методичному й соціальному супроводі вчителів [3, с. 190].

Ураховуючи результати аналізу концепцій різних авторів, ми зосередимося на теоретико-методологічних положеннях концепції формування соціальної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей, що відображають вихідні дослідні позиції, з яких розглядається соціальна компетентність, методологічні підходи до досліджуваного явища, їх взаємозв'язок і результат реалізації;

Концепція нашого дослідження являє собою змістову єдність ідей, наповнених соціальною компонентою, які забезпечують практико-орієнтовану спрямованість усіх освітньо-виховних процесів, що реалізуються в ЗВО, на формування соціальної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей. Актуальність розробки концепції зумовлена необхідністю вдосконалення існуючих підходів і форм, структури, методів у системі професійної підготовки за критерієм відповідності соціальної компетентності випускників вимогам сучасного суспільства. Концепція формування соціальної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей характеризується:

- складністю теоретичних знань, які визначаються діалектичним синтезом ключових положень концептуальних підходів, а також теорій соціалізації особистості, втіленням ідей соціальної взаємодії, соціального розвитку людей у системі суспільних відносин, формування компетентнісної парадигми; різноманітним складом системи знань і зв'язків між частинами концепції; ієрархічністю її структури як системи знань, що визначає логіку розгортання її загального змісту;

- обумовленістю результату формування соціальної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей і шляхів його досягнення за допомогою певних засобів, що залежать від об'єктивних законів і від реальних можливостей студентів ЗВО, ґрунтується на соціально-історичному й теоретико-педагогічному аналізі проблеми;

- динамічністю системи, яка передбачає відображення закономірного зв'язку її елементів, функціонує й розвивається, обумовлена можливими доповненнями і коригуваннями відповідно до змін вимог часу

й соціального замовлення, передбачає взаємовплив і взаємозумовленість системи й зовнішнього середовища, а також розширення сфери реалізації її основного змісту.

Таким чином, концепція формування соціальної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей – це система, що характеризується складністю, спрямованістю й динамічністю.

Мета концепції полягає у теоретико-методологічному й методико-технологічному забезпеченні процесу формування соціальної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей в системі вищої освіти як основи професійного самовдосконалення, професіоналізму, педагогічної майстерності. Визначена мета конкретизується в наступних завданнях: забезпечення вдосконалення соціально-спрямованої діяльності викладачів і студентів ЗВО, забезпечення ефективності формування структурних компонентів соціальної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей, забезпечення проявів соціальної компетентності майбутніх фахівців на практиці, забезпечення якості професійної підготовки майбутніх соціономістів.

Концепція формування соціальної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей передовсім базується на фундаментальних теоріях сучасної науки – теорії соціального розвитку, теорії соціальної взаємодії, теорії соціальних груп, теоріях соціалізації особистості.

Для розробки наукових засад концепції важливим є усвідомлення в межах теорії соціального розвитку категорії «розвиток» як поступального руху, еволюції, переходу від одного стану до іншого. Дослідники (І. Гавриленко, Т. Герлянд, Е. Дюркгейм, А. Капліна, О. Конт, К. Маркс, Т. Поніманська та ін.) визначають соціальний розвиток як окремий випадок соціальних змін і один із видів спрямованого соціального процесу, в якому міститься ціннісна характеристика і спрямованість процесу соціальних змін від менш досконалих до більш досконалих форм і етапів. Тому розвиток зазвичай зв'язується із закономірним і поступальним характером соціального процесу, з переходом соціального об'єкта на більш високий якісний рівень. Згідно з нашою концепцією соціальний розвиток зумовлює зростання рівня сформованості компонентів соціальної компетентності майбутніх фахівців.

Теорії соціальної взаємодії пояснюють проблеми життя, які відбуваються у неперервній низці взаємодій – з навколишнім світом, з людьми, із самим собою. Взаємодія, на думку дослідників Дж. Хоманса (теорія соціального обміну), Дж. Мида і Г. Блумера (теорія символічного інтеракціонізму), Е. Гофмана, (теорія керування враженнями або теорія соціодрами), С. Берна (теорія трансактного аналізу) являє собою взаємний вплив різних сфер, явищ і процесів суспільного життя, що здійснюється за допомогою соціальної діяльності як між відособленими об'єктами, так і всередині окремого об'єкта, між його елементами, адже що людина є не тільки продуктом суспільних відносин, а й основною їх причиною, джерелом зміни суспільства, створення і функціонування стійких форм соціального життя. Уважаємо необхідним базисом успішного формування соціальної компетентності врахування положень зазначених теорій про те, що соціальна взаємодія є фундаментом для складання нових соціальних відносин зміст і сенс яких визначаються характером з'єднання в особистості потреби у соціальному пізнанні, розвитку її соціальності, володінні цінностями.

Важливим для розробки наукових засад формування соціальної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей є усвідомлення сутності соціальної групи як «сукупності людей, що мають загальну соціальну ознаку й виконують суспільно необхідну функцію в загальній структурі суспільного поділу праці й діяльності» [1].

Значущою характеристикою є їхня взаємозв'язаність системою відносин, що регулюються соціальними інститутами, наявністю спільних цінностей, певних принципів. Система взаємодій у групі передбачає орієнтацію з окремої людини на всіх її членів, колектив. Тому особливого значення набувають в групі цінності соціальної солідарності, що формуються в процесі набуття соціальної компетентності.

Щоб коректно поставитися до теоретичного аналізу проблем формування соціальної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей, необхідно розуміти, що для теорій соціалізації відповідь на питання про природу соціалізаційного процесу, його закономірності, форми, типи – є передовсім відповіддю на питання про принципове відтворення соціальною системою самої себе

у своїх істотних характеристиках. Кожна теорія соціалізації містить не тільки загальносоціологічну, а й соціально-філософську концепцію історичного процесу, відповідаючи на запитання про сутність соціального в цілому і сутність соціальності людини в тому числі. Нині у вітчизняній науці досить виразно сформувалися такі теорії соціалізації, які розглядають її формувальний, культурологічний, антропологічний, феноменологічний, аксіологічний, адаптивний психотерапевтичний та інші аспекти.

Прихильники формувального погляду на проблеми соціалізації (О. Березенська, Н. Лавриченко, Б. Лихачов, Г. Філонов) переконані в тому, що ступінь соціалізованості людини залежить від цілеспрямованого виховного впливу, а «формування» розуміється як найвагоміша характеристика всіх перетворень особистості під впливом вихователя. Нам видається важливим твердження В. Москаленко про те, що поняття «формування особистості» відображає процес її становлення й розвитку з погляду зародження, набуття довершеності й зрілості її особистісних рис, тоді як поняття «соціалізація» фіксує не тільки процес утворення, становлення, а й розвиток зрілих форм соціальності індивіда, їх модифікацію в ході включення особистості в систему нових зв'язків і залежностей» [7, с. 17]. Ми врахували думку дослідників, з позиції яких виховання й соціалізація несуть основне навантаження з формування соціально значущих якостей особистості, оскільки основне завдання виховання полягає в зміні людини в напрямі, який визначає суспільні потреби.

Усвідомлення соціалізації як явища суспільного життя зумовило виокремлення суджень і висновків, на тлі яких відбувається дія суспільних норм, цінностей у межах феномену культури, в якій зосереджуються всі смисли людського буття. Логіка культурологічного погляду на соціалізацію ґрунтується на визнанні інтеграції й єдності національної і загальнолюдської культури основоположним чинником становлення й розвитку особистості як соціальної одиниці суспільства. Культурологічний компонент має системоутворювальний характер у змісті соціалізуючого процесу і є своєрідним критерієм добору змісту соціально-позитивного досвіду, що засвоюється у процесі формування соціальної компетентності.

З культурологічним безпосередньо

зв'язаний цивілізаційний погляд на теоретичні проблеми соціалізації, який одержав класичне вираження в роботах В. Вернадського, М. Данилевського, П. Сорокіна, А. Тойнбі та ін., які аналізують трансформації соціального світу як спільності, заснованої на соціокультурній системі, що має в собі «центральний принцип» чи «велику ідею». Вчені стверджують, ключову роль у цивілізації відіграє духовна сфера, яка формує і передає від покоління до покоління систему цивілізаційних цінностей базуючи процес соціалізації.

У сучасній освітній системі все більше визнання отримує антропологічна парадигма як орієнтація на людську реальність, як пошук засобів і умов становлення людини як творця власного життя, як індивідуальності. Антропологічні ідеї в теоріях соціалізації безпосередньо зв'язані з пануючим у суспільстві розумінням людини як унікального феномена природи, на основі якого повинен виникнути новий ідеал науки і освіти, в центрі яких – людина, й виконують методологічну функцію «розширення свідомості» учасників процесу формування соціальної компетентності.

Аксіологічне мислення органічно притаманне гуманістичній педагогіці, оскільки людина розглядається в ній як найвища цінність суспільства й самоціль суспільного розвитку. Представники аксіологічної парадигми – В. Андрущенко, С. Голубош, А. Євтюк, Т. Калюжна З. Карпенко, Ю. Пелех, Є. Шиянов та ін. – за основу досліджень процесу соціального розвитку людини обрали розуміння того, що світ цінностей об'єктивний, де головною передовсім виступає сама людина, соціокультурна структура суспільства як середовище існування. Соціалізація в системі педагогічної аксіології будується як процес освоєння цінностей й забезпечує формування мотиваційно-ціннісного компонента соціальної компетентності.

Найбільш дослідженою, на наш погляд, є адаптивна теорія, у контексті якої соціалізація розглядається як процес адаптації людини до суспільства, яке формує кожного свого члена відповідно до притаманної йому культури. М. Лукашевич і І. Мигович стверджують, що сутність адаптивно-розвивальної концепції соціалізації полягає в розгляді її як взаємодії людини з навколишнім середовищем шляхом адаптацій, що змінюють одна одну. Найважливішим судженням, що підтверджує

концептуальну позицію нашого дослідження, є визнання необхідності засвоєння соціальних знань, умінь, розвитку особистості, сукупності її соціальних інтересів, розширення векторів соціальної взаємодії, що становить зміст соціальної компетентності.

Підсумовуючи, зазначимо, що представники різних наукових напрямів розглядають процес соціалізації як механізм засвоєння соціальних ролей і загальноприйнятої культури, норм, цінностей, особистісних якостей, що забезпечують збереження суспільства і його соціальної структури. Соціальна компетентність розглядається вченими як основа процесу соціалізації особистості, оскільки саме оволодіння соціальною компетентністю сприяє адекватному освоєнню і прийняттю нових вимог соціального середовища.

Визначаючи методологічні основи концепції як базові позиції, з яких розглядається досліджуване явище і фіксується напрям наукового пошуку, ми вважаємо, що в якості таких підстав повинні виступити методологічні підходи. Б. Гершунський зазначає, що «саме підхід до обґрунтування всіх компонентів навчально-виховних систем утілює в собі методологічні орієнтири реалізації відповідних стратегічних доктрин освіти» [4, с. 51]. Виходячи з розуміння формування соціальної компетентності як складного процесу, осмислення якого має здійснюватися комплексно, в якості його парадигмальної методології ми обґрунтовуємо системний, діяльнісний і компетентнісний підходи.

Серед загальнонаукових поглядів на пізнання світу все більшого значення набуває системний підхід, який розробляється в наукових роботах С. Гончаренка, В. Ковальчук, Я. Коломинського, В. Кушніра, І. Малафіїк, В. Павлова, А. Реана, В. Садовського, Ю. Шабанової та ін. Розглядаючи його основні положення й особливості застосування в педагогічній освіті, А. Реан і Я. Коломинський зазначають, що відмінними ознаками системи є розвинений зв'язок між її елементами і впорядкованість (організованість) [8]. Ця позиція особливо актуальна при дослідженні соціальних явищ, де необхідність системного підходу диктується високим ступенем інтеграції суспільних процесів, коли розв'язання однієї проблеми залежить від розв'язання інших, а самі проблеми набувають системного характеру.

Системність як методологічний концепт формування соціальної компетентності майбутніх фахівців соціономічної сфери полягає у реалізації можливості розв'язання проблем, зв'язаних з відношеннями соціальної системи і системи особистості, що стосуються засвоєння, розвитку і ствердження в процесі життєдіяльності адекватної мотивації в соціально значущій і соціально доречній діяльності. Своєю чергою, соціономічна сфера суспільства має можливість створювати, добирати, регулювати, пропагувати ці зразки з метою заохочення й схвалення для відновлення й відтворення. Системний підхід, представляючи загальний рівень методології в нашому дослідженні, при цьому є способом наукового пізнання; виступає в якості теоретико-методологічного концепту; реалізується як методологічна умова формування соціальної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей. Таким чином, системний підхід як загальнонаукова основа дослідження дозволяє методологічно доцільно вибудувати проблемне поле, визначити напрями дослідження і забезпечує вивчення процесу формування соціальної компетентності майбутніх соціономістів через опис його системних характеристик в організаційному, педагогічному й професійно обумовленому аспектах. Однак, системний підхід, забезпечуючи загальний напрям наукового пізнання в дослідженні процесу формування соціальної компетентності, не розкриває його структури, змісту, а також особливостей соціальної взаємодії суб'єктів представленої педагогічної системи.

Діяльнісний підхід виступає в якості теоретико-методологічної стратегії нашого дослідження і дозволяє визначити зміст соціально-спрямованої діяльності, оптимізувати способи формування соціальної компетентності, визначити шляхи її практичного вдосконалення. Сутність діяльнісного підходу полягає у дослідженні реального процесу взаємодії людини з навколишнім світом, в якому людина виступає як суб'єкт взаємодії. У контексті дослідження маємо на увазі певним чином побудований процес формування соціальної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей, де студент виступає в якості активного суб'єкта пізнання, творчості, праці, спілкування, соціальної взаємодії. Мета використання підходу полягає в спрямуванні майбутніх фахівців у позицію суб'єктів пізнання, праці і

спілкування шляхом максимально повного розкриття соціального потенціалу студента з його подальшим активним використанням у процесі професійної діяльності. У нашому дослідженні мета конкретизується у процесі вивчення соціальної компетентності як виду діяльності, що дозволяє розкрити її сутність, зміст, структуру, яка розглядається нами як специфічний спосіб ставлення людини до світу; процес послідовно виконаних просоціальних дій, у ході якого вона творчо перетворює навколишній світ, роблячи тим самим себе суб'єктом діяльності. Діяльнісний підхід означає побудову алгоритму виявлення й опису тих способів діяльності, які повинні привести до розкриття змісту соціальної компетентності. Разом з тим засвоєння знань призводить до закріплення відомих дій, оволодіння новими, які опосередковують становлення соціально спрямованих здібностей і способів поведінки майбутніх фахівців.

Таким чином, діяльнісний підхід застосовується в дослідженні як методологічний інструмент, що дає нове уявлення про алгоритм технологічного обґрунтування процесу формування соціальної компетентності; як теоретико-методологічний принцип, який сприяє розкриттю сутності соціальної компетентності, її структури; як методологічна умова, що забезпечує орієнтовну основу дій з формування компонентів соціальної компетентності у процесі соціально спрямованої діяльності, отже, є теоретико-методологічною підставою формування компетентності майбутнього педагога в умовах ЗВО на технологічному рівні.

Метою застосування компетентнісного підходу є побудова й обґрунтування концептуальної моделі системи формування соціальної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей в умовах ЗВО, що розкриває зміст результату процесу професійної підготовки і відбиває ті основні напрями, які забезпечують його формування.

Компетентнісний підхід у педагогічних сферах конкретизується в статтях, монографіях, дисертаціях І. Бега, Г. Бельської, Е. Зеєра, І. Козловської, В. Кременя, А. Кузьмінського, О. Овчарука, В. Свистуна, Л. Хоружої, Л. Черній, В. Ягупова та ін. у яких визнається, що він орієнтований на встановлення зв'язку спрямованості освітнього процесу у ЗВО на вимоги зовнішнього середовища з метою

вдосконалення управління професійною підготовкою в напрямі формування у майбутнього фахівця необхідного набору професійних компетентностей, який визначається рівнем розвитку особистості у всіх її сферах, формується в діяльності і орієнтований на задоволення потреб суспільства.

Компетентнісний підхід виступає практико-орієнтованою тактикою дослідження в нашій концепції і дозволяє розкрити структуру соціальної компетентності. Соціономічні професії характеризуються практико-орієнтованою діяльністю, тому для формування соціальної компетентності майбутніх фахівців компетентнісний підхід представляється найбільш дієвим, адже передбачає формування у студентів готовності використовувати засвоєні знання, уміння, навички й способи діяльності в реальному житті, набуття соціального досвіду для розв'язання практичних завдань і передбачає посилення практичної спрямованості професійної освіти при збереженні її фундаментальності. Як методологічний інструмент компетентнісний підхід допомагає визначити соціальну компетентність як результат підготовленості до професійної діяльності. Як теоретико-методологічний принцип компетентнісний підхід дозволяє визначити логіку підготовки до професійно-педагогічної діяльності, уявити результат підготовки до здійснення цієї функції через соціальну компетентність. Як методологічна умова компетентнісний підхід дозволяє розробити технологію формування соціальної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей.

Розгляд теоретико-методологічних основ концепції формування соціальної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей, забезпечує певний рівень теоретизації й обґрунтованості висунутих положень, а також дозволяє визначити вихідні дослідні позиції і напрями наукового пошуку.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, нами проаналізовано теоретико-методологічні положення концепції, що представляють собою комплекс ключових положень, що досить повно і всебічно розкривають сутність, зміст, особливості досліджуваного явища й опис стратегії процесу формування соціальної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей.

Перспективи подальших наукових розвідок можуть бути пов'язані з розробкою базису концепції, який дозволяє розробити змістове наповнення концепції й практико-орієнтовані тактики, що представляють собою проекцію теоретичних положень на практичну сферу соціально спрямованої діяльності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Антипина Г. С. Теоретико-методологические проблемы исследования малых социальных групп / Л.: Издательство Ленинградского университета, 1982. 112 с.
2. Браніцька Т. Р. Конфліктологічна культура фахівців соціономічних професій: технологія формування. монографія / Т. Р. Браніцька. Вінниця: Нілан, 2018. 461 с.
3. Варецька О. В. Теоретичні і методичні засади розвитку соціальної компетентності вчителя початкової школи у системі післядипломної педагогічної освіти: дисертація доктора педагогічних наук: 13.00.04. Київ. 2015. 630 с.
4. Гершунский Б. С. Философия образования для XXI века: в поисках практико-ориентированных образовательных концепций / Б. С. Гершунский. М.: Изд-во «Совершенство», 1998. 608 с.
5. Задорожня-Княгницька Л. В. Теорія і методика деонтологічної підготовки менеджерів освіти в університетах: дисертація доктора педагогічних наук: 13.00.04. Маріуполь. 2018. 530 с.
6. Кубрякова Е. С., Демьянков В. В., Панкрац Ю. Г., Лузина Л. Г. Краткий словарь когнитивных терминов / Под общ. ред. Е. С. Кубряковой. М.: Филологический факультет МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. 245 с.
7. Москаленко В. В. Соціальна психологія. Підручник. Видання 2-ге, виправлене та доповнене – К.: Центр учбової літератури, 2008. 688 с.
8. Реан А. А., Коломинский Я. Л. Социальная педагогическая психология. СПб.: «Издательство «Питер», 1999. 416 с.

REFERENCES

1. Antipina, G. S. (1982). *Teoretiko-metodologicheskie problemy issledovaniya malyh social'nyh grupp*. [Theoretical and methodological problems of research of small social groups]. Leningrad.
2. Branitska, T. R. (2018). *Konfliktologichna kultura fakhivtsiv sotsionomichnykh profesii: tekhnologhiia formuvannia*. [Conflictological culture of socialist professions: technological form]. Vinnytsia.
3. Varetska, O. V. (2015). *Teoretychni i metodychni zasady rozvytku sotsialnoi kompetentnosti vchytelia pochatkovoї shkoly u systemi pisladyplomnoi pedahohichnoi osvity*. [Theoretical and methodical planting the development of social

competence of a cob school teacher at a teacher education system]. Kyiv.

4. Gershunskij, B. S. (1998). *Filosofija obrazovanija dlja XXI veka: v poiskah praktiko-orientirovannyh obrazovatel'nyh koncepcij*. [Education Philosophy for the 21st Century: In Search of Practice-Oriented Educational Concepts]. Moskva

5. Zadorozhnia-Kniahnytska, L. V. (2018). *Teoriia i metodyka deontolohichnoi pidhotovky menezheriv osvity v universytetakh*. [Theory and methodology of deontological training of managers]. Mariupol.

6. Kubrjakova, E. S., Dem'jankov V. V., Pankrac Ju. G., Luzina L. G. (1997). *Kratkij slovar' kognitivnyh terminov*. [A Brief Dictionary of Cognitive Terms]. Kubrjakovoj. Moskva.

7. Moskalenko, V. V. (2008). *Sotsialna psykholohiia* [Social Psychology]. Kyiv.

8. Rean, A. A. Kolominskij, Ja. L. (1999). *Social'naja pedagogicheskaja psihologija*. [Social pedagogical psychology].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ТЮЛЬПА Тетяна Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології і соціальної роботи Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Наукові інтереси: соціалізація особистості, формування особистості фахівців соціономічної сфери.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

TYULPA Tetiana Mykolaivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, the Department of Psychology and Social Work Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University.

Circle of scientific interests: socialization of personality, formation of the personality of specialists in the socioeconomic sphere.

Стаття надійшла до редакції 22.01.2020 р.

УДК 159.942.5:316

DOI: 10.36550/2415-7988-2020-1-188-155-160

УЛИЧНИЙ Ігор Любомирович –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та психології Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2614-2678>

e-mail: UlychIL@gmail.com

**ПОЧУТТЯ ПРОВИНИ ТА МОРАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ:
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ**

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Моральний розвиток особистості визначається рівнем засвоєння уявлень про моральні норми, сформованість моральних почуттів і поведінки. Формування моральної самосвідомості базується на розвитку здатності оцінювати власні та чужі вчинки, спроможності регулювати власну поведінку задля досягнення гармонізації особистих та суспільних інтересів. Серед феноменів, що спонукають якісні зміни в моральному зростанні особистості, особливе місце належить почуттю провини. Сучасний суспільний розвиток супроводжується поглибленням протиріч в соціальній та духовній сферах, знеціненням еталонів моральності. Це зумовлює необхідність поглибленого дослідження почуття провини як фундаментальної емоції формування моральної зрілості особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню почуття провини

присвячені наукові роботи представників різних психологічних шкіл та напрямів (Дж. Ангер, М. Бубер, Дж. Б'юдженталь, Е. Еріксон, К. Ізард, Дж. Келлі, М. Кляйн, Р. Мей, Д. Мошер, К. Муздибаєв, Ю. Орлов, Д. Осьюбел, Л. Ростомова, В. Франкл, М. Фрідман, Е. Фромм, О. Царькова, К. Хорні, К. Юнг, І. Ялом, К. Ясперс та ін.). Акцентування уваги на ролі провини в моральному, соціальному та особистісному розвитку притаманне працям П. Адамса, І. Ананової, Дж. Байбі, І. Беха, І. Белік, С. Горнаєвої, У. Джонса, Д. Дружиненко, В. Іванової, Є. Ільїна, М. Корнілова, О. Короткової, Т. Кириленко, О. Малєєвої, Г. Матюшина, Р. Павелківа, Л. Софіної, А. Чаплигіної, С. Якобсон та ін. Разом з тим почуття провини як найвагоміший індикатор морального розвитку особистості сьогодні, на жаль, не стало предметом ґрунтовних досліджень психологічної та педагогічної науки.

Метою статті є дослідження феномену